

Nagy László ny. mk. ezredes – Somogyi Tamás:

AZ OROSZ GEOPOLITIKA ÉS A FEGYVERES ERŐK REFORMJA (1.)

ÖSSZEFOGLALÓ: Az Oroszországi Föderáció geopolitikai helyzetére sajátos kettősség jellemző: egyszerre hordoz magában jelentős lehetőségeket és hatalmas kihívásokat. A szinte korlátlan – és ráadásul ásványi kincsekben gazdag – térségek a hagyományos geopolitikai tanítások szerint gyakorlatilag meghódíthatatlanná, a sok ezer kilométeres szárazföldi határok pedig majdhogynem védhetetlenné teszik. Fentiekhez járul az oroszországi gondolkodásban évszázadok során meggyökeresedett birodalmi attitűd, amelynek egyenes folyománya a fegyveres erők szerepének és jelentőségének magasra (a magyar fogalmakhoz képest igen magasra) értékelése. Ha mindehhez hozzátesszük, hogy Oroszország jelentős befolyással bír a mindenkori európai biztonsági-biztonságpolitikai helyzet alakulására, továbbá hogy Vlagyimir Putyin orosz elnök deklarált célja az ország korábbi nagyhatalmi státusának visszaállítása és fenntartása, akkor érthetővé válik, hogy a szerzők miért választották tanulmányuk témájául az oroszországi fegyveres erők jelenleg is folyó reformját, amely a katonai témák iránt általában érdeklődő magyar olvasóközönség körében is kiemelt érdeklődésre tarthat számot.¹

KULCSSZAVAK: Oroszországi Föderáció, fegyveres erők, haderőreform, geopolitika, Putyin elnök

BEVEZETÉS

A Szovjetunió széthullása 1991 decemberében a hidegháború végét jelző és jelképező eseménysorozat (a berlini fal ledőlése, a német újraegyesítés, a Varsói Szerződés megszűnése) utolsó, befejező és betetőző politikai eseményeként vonult be a történelembe.

A bipoláris világrend és a tömbjellegű katonai szembenállás felváltása egy új világméretű berendezkedéssel – és nem mellékesen a rendszerváltással együtt bekövetkezett gazdasági megtorpanás – az említett országokban szinte magától értetődően magával hozta a fegyveres erők gyökeres reformját is. Az elhúzódó reformfolyamat az egyes országokban különböző konkrét formákban és módokon ment végbe, de mindenütt két alapvető, egyidejűleg megvalósítandó cél mentén: minden ország deklarálta a „kisebb, de ütőképesebb” hadsereg kialakításának elképzelését. Mint a magyar tapasztalatokból tudjuk, a két cél közül az első lényegesen egyszerűbben volt elérhető, noha a folyamat korántsem problémamentesen

¹ Jelen tanulmányban a szerzők szinonimaként használják az Oroszországi Föderáció és az Oroszország fogalmakat, csak úgy, mint az „orosz” és az „oroszsországi” jelzőket. Hasonlóan magyarázatra szorul a „fegyveres erők” kifejezés használata: a fegyveres erők tulajdonképpen magukban foglalják a felfegyverzett testületeket és szervezeteket (például a Belügyminisztérium vagy a Rendkívüli Helyzetek Minisztériuma csapatait is), de gyakran a klasszikus „haderő” vagy „hadsereg” (úgy mint szárazföldi csapatok, légierő, haditengerészet) fogalmát értjük rajta.

ment végbe. Ennél is fájdalmasabb azonban, hogy a második cél elérése nemcsak hosszadalmasnak, költségesnek, hanem – az adott körülmények között – szinte megvalósíthatatlannak bizonyult.

A haderőreform folyamata Oroszországban is hasonló alapelvek keretében zajlott le, ugyanakkor – a miénkhez képest – lényegi sajátosságok is jellemzik. A hadsereg reformján belül jelen tanulmány elsősorban az utóbbi mintegy nyolc év történéseire és az ezek következtében kialakult helyzetre koncentrál, szükség esetén kitekintéssel a korábbi évekre.

AZ OROSZ HADERŐ ÉS A TÁRSADALOM VISZONYA

A fegyveres erők reformja akkor szükséges, ha azok nem tudják megfelelően ellátni legfontosabb feladatukat, a haza védelmét. E hiányosságra rámutathatnak katonai vereségek vagy a megváltozott körülmények (állami, nemzetközi, geopolitikai, gazdasági, technológiai stb.), illetve az új típusú kihívások. Az Oroszországi Föderáció esetében megváltozott a biztonságpolitikai környezet mind országon belül, mind azon kívül. Az évszázados orosz határok visszahúzódtak, hatalmi űr keletkezett, és számos konfliktus robbant ki a korábban Moszkva által uralt régiókban. E konfliktusok közül pedig volt olyan (Csecsenföld), mely elvezetett a frissen megszületett Oroszország fegyveres erőinek katonai vereségéhez, demonstrálva azok hiányosságait és nem megfelelő működésüket.

A téma időszerűségét jelzi Oroszországnak a világpolitikában betöltött szerepe, a nemzetközi folyamatok elmúlt években lezajlott vagy jelenleg is zajló eseményei – Ukrajna, Közel-Kelet stb. – és változásai, a többpólusú világrend kérdése, a megváltozott nemzetközi „erőegyensúly”.

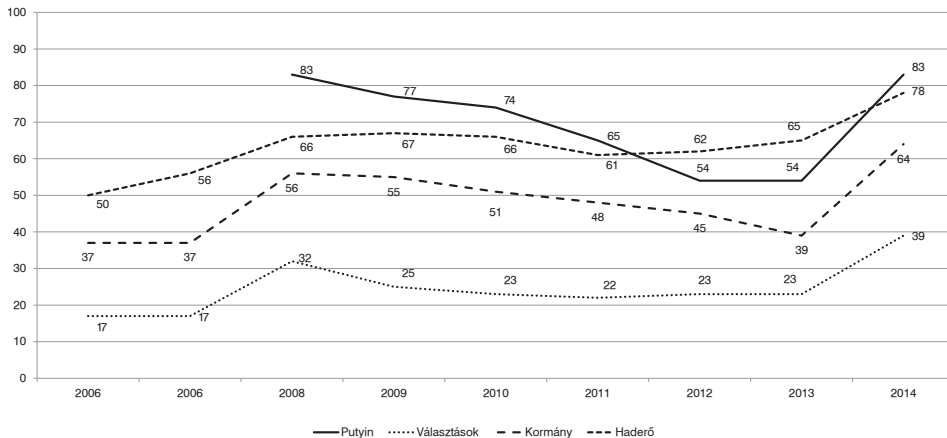
Oroszország az utóbbi évszázadok során csaknem mindig nagyhatalom volt, a nagyhatalmi politikához pedig elengedhetetlenek a megfelelő fegyveres erők. A történelem során a különböző orosz politikai és ideológiai irányzatok – Nyugat-pártiak, szlavofilek, liberálisok, konzervatívok, kommunisták stb. – felfogásában is (gyakran az egyetlen) közös pont volt Oroszország hatalmi értelemben vett nagysága. Történelmén végigvonul a terjeszkedés, a katonai erővel történő hódítás.

A Szovjetunió alatt is kiemelt szerepet élveztek a fegyveres erők, hiszen az uralkodó ideológia szerint állandó konfliktusban álltak a nyugati kapitalizmussal (imperializmussal), ehhez pedig szükség volt egy ütőképes haderőre. Utóbbi fontosságát bizonyítják a számok is: az 1980-as évek végén mintegy négymillió katonát tartottak fegyverben, és még ugyanennyien dolgoztak a védelmi iparban, e komplexum fenntartására pedig a GDP 15–20%-át fordították.² A haderő gyakorlatilag állam volt az államban, amelyhez hatalmas erőforrásokat irányítottak. A Szovjetunió, majd az Oroszországi Föderáció válságával párhuzamosan azonban a fegyveres erők befolyása és presztízse is csökkent. A '90-es évek gazdasági, társadalmi és politikai válságai során az orosz vezetés sokszor a fegyveres erők legalapvetőbb igényeit sem tudta kielégíteni, ami a morális állapot eróziójához vezetett. A felsorolt tényezők csökkentették a fegyveres erők harcképességét, és jelentős mértékben hozzájárultak az első csecsenföldi háború (1994–1996) veszteségeihez és kudarcához.³

² Richard Sakwa: *Russian Politics and Society*. Routledge, New York, 2008. http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_2/POLITICS%20AND%20GOVERNMENT%20Russian%20Politics%20and%20Society-.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 01. 31.)

³ Raymond C. Finch, III: *Why the Russian Military Failed in Chechnya*, FMSO, 1996. <http://fms0.leavenworth.army.mil/documents/yrusfail/yrusfail.htm> (Letöltés időpontja: 2016. 09. 15.)

Mindezek, valamint az elmúlt évek során számos, a hadseregben megtörtént és napvilágot látott botrány ellenére – ahogy az 1. ábra is mutatja – a Gallup felmérése szerint Oroszországban a fegyveres erők továbbra is komoly bizalmat élveznek a lakosság részéről, sőt egy időben Putyint is megelőzték, akinek pont a katonai erő használatával megvalósított lépések – Ukrajna – után sikerült visszakapaszkodnia.



1. ábra *Bizalmi viszonyok Oroszországban*

Forrás: www.gallup.com (Letöltés időpontja: 2016. 06. 25.)

A Gallup felmérése mutatja, hogy az adott évben az oroszok hány százaléka bízott az adott intézményben, illetve Vlagyimir Putyinban.

OROSZORSZÁG FŐ BIZTONSÁG- ÉS VÉDELEMPOLITIKAI DOKUMENTUMAI

Az Oroszországi Föderációban számos különböző biztonság- és védelempolitikai dokumentum létezik, amelyek leírják az ország céljait és az ország előtt álló kihívásokat. E dokumentumok (stratégiák, koncepciók és doktrínák) vizsgálata elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsük: mi a célja a reformnak, milyen környezetben milyen elvárásoknak kell megfelelniük a fegyveres erőknek.

Nemzeti Biztonsági Stratégia

Az ország legfőbb biztonságpolitikai dokumentuma a *Nemzeti Biztonsági Stratégia* (továbbiakban NBS, 2009 előtt Nemzeti Biztonsági Koncepció, NBK). Napjainkig négy orosz NBK, illetve NBS született: az 1997-es, a 2000-es, a 2009-es és a 2015 utolsó napján aláírt 2016-os. Ha váratlan helyzet nem következik be, e dokumentumok nagyjából egy évtizedre határozzák meg az állam biztonságpolitikai irányvonalát.⁴ Kidolgozásukban fontos részt vállal a biztonság szavatolásáért felelős intézmények vezetőit tömörítő Biztonsági Tanács,

⁴ Nagy László: Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínájáról. Honvédségi Szemle, 2015/3. szám, 134–138. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/50852/hsz_2015-3.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 01. 31.)

amelyet az ország elnöke vezet, és aláírásával ő is fogadja el a kidolgozott stratégiát. A Biztonsági Tanács 2016-ban a következő tizenegy személyből állt (a Tanács titkárán és annak helyettesén kívül): elnök, miniszterelnök, az Alsóház (Oroszországban a Duma) elnöke, a Felsőház (Szövetségi Gyűlés) elnöke, az Elnöki Hivatal vezetője, a védelmi miniszter, a belügyminiszter, a külügyminiszter, valamint a Nemzeti Gárda, a hírszerzés (SZVR) és a Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB⁵) igazgatói.⁶ Ők segítik elő, hogy a stratégia széles, számos tényezőt figyelembe vevő egyeztetés eredményeként születhessen meg.

A legújabb, 2016-os NBS (is) átfogóan értelmezi a biztonság fogalmát, meghatározza a külső fenyegetéseket és a külpolitikai célokat, emellett taglalja az országon belüli állapotokat és kihívásokat.⁷

Az NBS az Amerikai Egyesült Államok és a NATO tevékenységét (például a szervezet bővítése és Oroszország „bekerítése”) kiemelt veszélyként értékeli.

Ágazati stratégiák és a Katonai Doktrína

Az átfogó NBS-ből származtatják a *Katonai Doktrínát* (továbbiakban KD), amelyből ugyan csak négy készült: 1993-ban, 2000-ben, 2010-ben és 2014-ben. A KD összefogja a védelempolitika (a fenyegetések azonosítása, a tervezés, a fejlesztés és a szövetségi együttműködés), a katonai stratégia (az ambíciószint, a haderő feladatai) és a védelemgazdaság (a technológia, a kutatás és fejlesztés) ágazatait. Első pontjának értelmében hivatalos irányvonalat határoz meg a fegyveres erők felkészítéséhez és az Oroszországi Föderáció katonai erővel történő védelméhez.⁸

A biztonsági stratégiák és a katonai doktrínák mellett 2003-ban kidolgoztak egy „fehér könyvet” is „*Az Oroszországi Föderáció fegyveres erői fejlesztésének aktuális feladatai*” címmel, illetve 2005-ben egy – nyilvánosságra azóta sem hozott – „*Gyökeres reform*” elnevezésű programcsomagot. A védelemhez további ágazati stratégiák is kapcsolódnak, ilyen a Terrorizmus Elleni Stratégia – továbbiakban TES –, a Haditengerészeti Doktrína vagy az egyre fontosabbá váló Kiberbiztonsági Stratégia.⁹

A 2009-es TES leírta, hogy a terroristák a merényletekről egyre inkább átállnak a területfoglalásra, tevékenységük regionális konfliktusokkal és szeparatizmussal párosul, továbbá túlnyúlik az országok határain. A dokumentum különösen az iszlamista terrorizmust emelte ki Oroszországra fenyegetést jelentő tényezőként. Magát a stratégiát megelőzte a 2006-ban elfogadott *Terrorelhárítási törvény*, mely meghatározza, hogy mi minősül terrorizmusnak, részletesen szabályozza a terrorizmus elleni műveletek lefolytatását és az államigazgatás, valamint a biztonsági és a fegyveres erők közötti hatásköröket. A törvény lehetőséget ad

⁵ Szluzsba Vnyesnyej Razvedki, illetve Fegyeralnaja Szluzsba Bezopasznosztyi.

⁶ A Nemzeti Gárdát (Rosszijoszkaja Gvargyija néven) 2016-ban hozták létre, hivatalosan a terroristák elleni védekezésül.

⁷ Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Stratégiája. Oroszul: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/l8iXkR8XLAtxeiIX7JK3XXy6Y0AsHD5v.pdf>; angolul: <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 01. 31.)

⁸ Az Oroszországi Föderáció Katonai Doktrínája. Angolul: <https://www.offiziere.ch/wp-content/uploads-001/2015/08/Russia-s-2014-Military-Doctrine.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 06. 25.); oroszul: <http://kremlin.ru/supplement/461> (Letöltés időpontja: 2017. 01. 31.)

⁹ Cyber Security Strategy Documents, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Tallinn, Észtország. <https://ccdcoe.org/cyber-security-strategy-documents.html> (Letöltés időpontja: 2016. 11. 10.)

arra, hogy a terrorizmus elleni harcban *elnöki parancsra* és a törvényhozás utólagos jóváhagyásával külföldön is bevethessék a fegyveres erőket, és akár orosz területről is indíthatnak fegyvereket külföldi célpontok ellen. A 2015 óta tartó szíriai orosz beavatkozás keretében mindkettő megvalósult: a fegyveres erők tagjai jelen vannak Szíriában, és harcolnak Aszad elnök mellett, valamint orosz területről indított robotrepülőgépekkel is végrehajtottak csapásokat szíriai célpontok ellen.

A konkrét kiberbiztonsági stratégia 2016 decemberében jelent meg (az előzőt még „doktrína” néven 2000-ben fogadták el). 2013-ban született egy dokumentum, amely az alapvető szabályokat fekteti le a kormányzat számára a nemzetközi információs biztonság területén, továbbá 2011-ben külön a hadseregnek is készült egy hasonló tervezet. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy napjainkban Oroszország rendkívül aktív kibertevékenységet folytat. A nyugati országok titkosszolgálatainak egybehangzó jelentései szerint ez konkrét információs háborút jelent, melynek célja a nyugati politikai és társadalmi folyamatok, a választások befolyásolása, valamint az Európai Unió és a NATO egységének a bomlasztása.¹⁰

A stratégiák és a doktrínák kialakításához olyan, az oroszok által megtapasztalt konfliktusok szolgáltattak tapasztalatot, mint a két csecsenföldi háború, a grúz–orosz és az ukrajnai konfliktus. A 2000-es doktrínában szerepelt, hogy biztonsági okokból megelőző jelleggel, tehát támadólag is alkalmazhatják a haderőt. A 2010-es KD azt is tartalmazza, hogy orosz állampolgárok védelmének érdekében külföldön is bevethetik a fegyveres erőket. A doktrína e pontja azért is fontos, mert a Krím félsziget Oroszországhoz csatolása és a kelet-ukrajnai konfliktus után többen is aggodalmukat fejezték ki, hogy Moszkva ennek alapján a Baltikum államaiban – melyek a NATO és az EU tagállamai – az ott élő orosz kisebbségre támaszkodva közvetlen beavatkozás nélkül is képes feszültséget szítani és/vagy újabb konfliktust kirobbantani.

Ezzel kapcsolatban fontos megemlíteni a Geraszimov-doktrínának is nevezett elképzelést. Ez nem egy hivatalos, az állam vezetése által elfogadott dokumentum, hanem a Valerij Geraszimov tábornok, orosz vezérkari főnök 2013-ban megjelent cikkében felvázolt, új generációs vagy hibridnek nevezett hadviselési mód. E hadviselés a katonai erő közvetlen alkalmazása helyett (vagy mellett) az egyéb eszközök – politikai, gazdasági, diplomáciai stb. – együttes alkalmazására épül. Fő szerepet kap a különleges, valamint a félkatonai és a civil irreguláris erők bevetése, az aszimmetrikus, az információs és a lélektani hadviselés, a kritikus infrastruktúra támadása. Bár a Geraszimov-doktrína nem hivatalos, erős jelzésértékkel bír, hogy főleg a Krím félszigeten, de Kelet-Ukrajnában is megvalósulni látszik az alkalmazása: a helyi lakosság és a milíciák bevetése és támogatása, a propaganda szerepe, valamint az ellenséges erők bomlasztására való törekvés. Geraszimov szerint a hagyományos katonai erő csak a konfliktus későbbi fázisában kapcsolódik be, például békefenntartóként jelenik meg egy szakadár területen.¹¹

A Geraszimov-doktrínában foglaltak felbukkannak a 2014-es katonai doktrínában is, amely leírja, hogy a modern hadviselésben a katonai erőt politikai, gazdasági, információs és egyéb nem katonai eszközökkel, valamint a speciális erőkkel és a célzott terület lakosságának a befolyásolásával együttesen kell alkalmazni.

¹⁰ Magyarai Péter: Vészjelzések jönnek az orosz támadások miatt egész Európából. <http://444.hu/2016/11/14/veszjelzesek-jonnek-az-orosz-tamadasok-miatt-egesz-europabol> (Letöltés időpontja: 2017. 01. 31.)

¹¹ Valery Gerasimov: The Value of Science in Prediction. Military-Industrial Courier, 2013/8. szám, 3. Oroszul: http://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 01. 31.)

Már a 2010-es katonai doktrínában sem szerepelt a preventív nukleáris csapás lehetősége, két másik esetet azonban megad az atomfegyverek alkalmazására: ha az országot vagy szövetségeseit nukleáris vagy egyéb tömegpusztító fegyverrel támadják meg, illetve hagyományos fegyverekkel intézett támadás esetén, ha az az orosz államot „létében fenyegeti”.

A 2010-es és a 2014-es doktrína szerint a legnagyobb külső veszély Oroszország biztonsá-gára a NATO katonai ereje, valamint a Szövetség globális szerepvállalása és az orosz határok felé történő terjeszkedése. Ez érthető annak fényében, hogy az elmúlt másfél évtizedben:

- a NATO valóban terjeszkedett az orosz határok felé;
- nyugati (bár közel sem egységes) támogatással függetlenedett Koszovó, amire precedensként tekinthettek az Oroszországtól elszakadni kívánó kisebbségek;
- Oroszország háborúzott a NATO felé közeledő Grúziával;
- az Amerikai Egyesült Államok rakétavédelmi rendszert tervezett Kelet-Európába telepíteni.

További külső veszélyek közé sorolja külföldi erők, konfliktusok jelenlétét az ország szomszédságában, külföldi szolgálatok és szervezetek felforgató tevékenységét Oroszországban, a szeparatizmus, a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek terjedését. E felsorolásban található egy egyértelmű utalás Ukrajnára, amikor a dokumentum az ellenséges politikai rezsimek hatalomra juttatásáról szól az Oroszországgal határos államokban.¹²

A stratégiai szintű, a biztonságpolitikával közvetlenül kapcsolatban álló dokumentumok közül célszerű megemlíteni a külpolitikai koncepciókat, amelyekből ez idáig öt jelent meg, mégpedig 1993-ban, 2000-ben, 2008-ban, 2013-ban, a legutóbbi pedig 2016. november 30-án.

OROSZORSZÁG GEOPOLITIKAI HELYZETE

Oroszország a Föld legnagyobb területű országaként két kontinensen is jelen van. Közvetlen földrajzi kapcsolatban áll több regionális (európai, kaukázusi, közép-ázsiai) biztonsági komplexummal, továbbá jelen van a közel-keleti, jelenleg rendkívül konfliktusos régióban is. Határaihoz közel, sőt azokon belül is zajlanak különböző intenzitású konfliktusok: Kelet-Ukrajnában, Afganisztánban, a Kaukázusban. Moszkvának egész egyszerűen sokfelé kell figyelnie. Rövid és hosszú távon három irányból érezheti fenyegetve magát: nyugatról a NATO és az EU,¹³ délről a radikális iszlamizmus, keletről pedig az erősödő Kína miatt.

De ha csak a közvetlen szomszédságában zajló ügyekkel foglalkozik, már az is jelentős nemzetközi elkötelezettséget jelent, amelyet csak tovább növel a Putyin alatt hangsúlyosabbá váló nagyhatalmi politika, melynek legaktuálisabb példája a beavatkozás a Közel-Keleten. Hiába nagy az orosz hadsereg, a hosszú határok miatt nehezen tud számszerű fölénybe kerülni a rá potenciálisan veszélyt jelentő ellenfelekkel szemben (a NATO és Kína). Ha csak egyikükkel is szembekerülne, akkor a másik helyről kellene nagy erőket elvonnia, jelentős területet hagyva így védtelenül.¹⁴ Szakértők egybehangzó véleménye szerint a (stratégiai) nukleáris fegyverek e szempontból nem jelentenek sem védelmet, sem garanciát, mivel bevetésük kölcsönös pusztítást, kölcsönös öngyilkosságot jelentene.

¹² Nagy: i. m.

¹³ A NATO katonai potenciálja jelent fenyegetést, míg az Európai Unió gazdasági teljesítménye és a tagok politikai berendezkedése, tehát a „demokratikus nyugati” modell jelenthet kihívást. (A szerzők megjegyzése.)

¹⁴ Mikhail Barabanov (szerk.): Russia's New Army. Centre for Analysis of Strategies and Technologies, Moscow, 2011, 105. http://www.cast.ru/files/book/NewArmy_sm.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 02. 01.)

Ebből fakadóan szólnak érvek a nagy létszámú fegyveres erő fenntartása és a kötelező sorkatonai szolgálat mellett, utóbbi jelentős, a fegyverhasználatra kiképzett lakossági tartalékot biztosít. Hozzá kell azonban tenni, hogy az oroszországi vezetés nem számol ilyen szintű konfliktussal, továbbá ha elméletben megvalósulna, az nem történhetne azonnal és váratlanul, így Moszkvának is lenne ideje mozgósítani.¹⁵

A történelem során az orosz terjeszkedéseket két fő cél vezérelte: jól védhető, természetes határok elérése és/vagy ütközőzónák kialakítása, valamint a világtengerekre való zavartalan kijutás biztosítása. Keletről a mongol hordák, nyugatról pedig Napóleon és Hitler seregei jutottak el Moszkváig, továbbá az első világháborúban a breszt-litovszki béke után is közel került a német határ az orosz központi területekhez. A határt végül a második világháborús győzelemmel sikerült leginkább kitolni, amikor Moszkva befolyási övezete elért Európa közepéig.

Felemás sikereket értek el a második cél elérésében is. Vannak orosz kikötők, amelyek egész évben használhatóak (Murmanszk, Szevasztopol, Novorosszijszk), ugyanakkor ezek vagy távol esnek a lakott területektől, vagy további szorosok mögé vannak „zárva”, ami békeidőben nem jelent problémát, konfliktus esetén azonban annál inkább.¹⁶

Az Oroszországot körbevevő, amerikai és vele szövetséges országok és bázisok elhelyezkedésének fényében érthető, hogy Moszkva – figyelembe véve az ország geopolitikai helyzetét – miért tekinti deklaráltnak is fenyegetésnek a NATO-t és az Amerikai Egyesült Államokat. Mint ahogyan a térképek is mutatják, a Szövetség és az Amerikai Egyesült Államok – közel-keleti és csendes-óceáni szövetségeseivel és katonai bázisaival – valóban körbeveszi Oroszországot. Ez a „bekerítés” egyébként megfelel Halford Mackinder geopolitikai elméletének. Mackinder a nagyrészt Oroszország által uralt területet nevezte el Kulcsövezetnek (Pivot area), majd később Magterületnek (Heartland), ahol a világ erőforrásainak jelentős része található.¹⁷ Aki e területeket kormányozza, az a hatalmas erőforrások birtokában szárazföldön terjeszkedhet mind nyugat, mind kelet felé, veszélyeztetve az Eurázsia által képezett Világszigetet és ezáltal az egész világot.¹⁸

2. ábra A világ Mackinder 1919-es felosztása szerint

Forrás: <http://www.matud.uif.hu/2011/11/10.htm>
(Letöltés időpontja: 2016. 08. 20.)



¹⁵ Bagi József: Az Oroszországi Föderáció katonapolitikájának változásai. Felderítő Szemle, 2008/3. szám, 106–115. <http://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2008-3.pdf> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 01.)

¹⁶ The Russian Quest for Warm Water Ports. <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/warm-water-port.htm> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 20.)

¹⁷ A Magterület, ahogy a 2. ábrán is látható, Kelet-Közép-Európától és a mai kb. norvég–svéd határtól Belső-Kínáig és Szibéria keleti pereméig, valamint Oroszország északi partjaitól egészen Perzsiáig és Indiáig terjed. Jelentős része sokáig megközelíthetetlen volt az ember számára, de a vasút, majd később a légi közlekedés fejlődése megnyitotta.

¹⁸ Szilágyi István: Geopolitika. Publikon Kiadó, Pécs, 2013.

A második világháborút követően a szovjet befolyási övezet Európa közepéig terjedt, és közel fél évszázadig a Magterületet uraló Szovjetunió és a szintén szuperhatalom Amerikai Egyesült Államok szembenállása határozta meg a nemzetközi politikai folyamatokat. A fentiek alapján tehát Oroszország joggal érezheti magát bekerítve és fenyegetettnek, valamint az Amerikai Egyesült Államoknak és a Nyugatnak is van alapja arra, hogy aggodalommal kíséreljen bármilyen aktív orosz külpolitikai tevékenységet.

A HADERŐREFORM

Az örökség, a problémák, valamint a stratégiai dokumentumokban megfogalmazott tényezők alapján összefoglalható, hogy a jelenlegi orosz haderőreformhoz külső és belső okok is vezettek.

Külső okok a NATO terjeszkedése, a korábban tervezett amerikai rakétavédelmi pajzs, az új típusú kihívások megjelenése, a háborúk megváltozása, valamint a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában kialakult konfliktusgócok, melyek hatásai túlnyúlnak a határokon.

Belső okok voltak a haderő torz személyzeti struktúrája, a tisztikar alulfizetettsége és társadalmi megbecsülésének hiánya, a megfelelően képzett emberek megtartásának nehézsége és az, hogy a felszerelés nagy része elavultnak számított. Összegezve: a legfőbb belső ok az volt, hogy a fegyveres erők állapota nem felelt meg a jövőbeni biztonsági kihívásoknak.

Ennek megfelelően a reformok céljai a következők:¹⁹

- a fegyveres erők struktúrájának – szervezeti, személyzeti stb. – átalakítása és hatékonyabbá tétele;
- a fegyveres erők ellátása modern haditechnikával;
- a védelmi ipar modernizálása és hatékonyabbá tétele;
- a katonák szociális hátterének rendezése, növelve a pálya presztízsét és vonzerejét.

2008-ra a Vlagyimir Putyin által létrehozott, központosított politikai rendszer megszilárdult, és már évek óta tartott a gazdasági fellendülés. Így a politikai akarat és az anyagi források is megvoltak a reformhoz, bár a gazdasági világválság éppen 2008 őszén robbant ki.

Anatolij Szergyukov, az Oroszországi Föderáció első kinevezett civil védelmi minisztere 2008-ban jelentette be a hadsereg elhúzódo reformjának újabb fordulóját, az Oroszországi Fegyveres Erők hosszú távú reformját, amelynek célja egy „új arculatú hadsereg” kialakítása.²⁰ A változások érintették a fegyveres erők összes haderőnemét és elemét: a méretet, a struktúrát, a költségvetést, a kiképzést, a hadiipart stb. Ekkor, de jelenleg is az Oroszországi Föderáció a világ egyik legnagyobb nukleáris arzenáljával és negyedik legnagyobb fegyveres erejével rendelkezik.²¹

Szergyukovot 2007 februárjában nevezték ki védelmi miniszternek. A beszámoló szerint az általa gyorsan végrehajtott személyi változások a minisztériumban „sokkot és félelmet okoztak”. Több magas rangú vezetőt leváltott a minisztériumban és a vezérkarban is, helyükre pedig reformpárti vezetőket nevezett ki, és 30%-os létszámcsökkenést tervezett a hivatalban. A hadműveleti tervezés helyett a szervezeti és a költségvetési

¹⁹ Dr. Szenes Zoltán védelempolitikai előadása. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2015.

²⁰ Barabanov: i. m. 20.

²¹ Russia Military Strength. www.glopalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia (Letöltés időpontja: 2016. 07. 08.)

kérdésekre koncentrált. Számos átvilágítást kezdeményezett, több korrupciós ügy is napvilágot látott, ami nem tette őt népszerűvé a katonák között.²²

A sokáig komoly autonómiát élvező fegyveres erők és a hadiipar részéről természetesen nem maradt el a reformokkal szembeni kritika. Magas rangú aktív és nyugállományú tisztek, volt védelmi miniszterek, politikusok szólaltak fel a változtatások ellen. Fájó pontnak bizonyult a létszámcsökkentés, különösen azért, mert a tisztekre is kiterjedt, nem kímélve a legmagasabb rendfokozatúakat sem. Továbbá nagy visszhangot váltott ki a külföldi fegyverbeszerzés is, amely rávilágított az orosz hadiipar problémáira (és a korrupcióra is). Ám a fegyveres erők állapotát és a reformok szükségességét is mutatja, hogy a legfelsőbb politikai vezetés – akkor Dmitrij Medvegyev elnök és Vlagyimir Putyin miniszterelnök –, valamint Nyikolaj Makarov vezérkari főnök kiálltak a tervek mellett.

Szergyukov 2012 novemberéig volt védelmi miniszter, amikor pénzügyi visszaélések miatt Vlagyimir Putyin menesztette hivatalából – a vezérkari főnökkel egy időben. Helyére Szergej Sojgu hadseregtábornok került, aki előtte 20 évig vezette a katasztrófavédelemért felelős Rendkívüli Helyzetek Minisztériumát, Makarovot pedig Valerij Geraszimov váltotta. Mindketten a reformok korrekcióját és az esetleges túlkapasok visszafordítását ígérték. Gesztusokat kaptak a reformokat ellenzők, visszahívtak elküldött embereket, a strukturális reformok nagy részét azonban a miniszter nem fordította vissza.

A haderő létszámának alakulása

Az oroszországi vezetés úgy döntött, hogy a több ellenféllel vívott nagy háború valószínűsége alacsony, ezért a fegyveres erőknek más típusú és méretű konfliktusokban való részvételre kell készen állnia: helyi konfliktusokra az ország határvidékén és a posztsovjet térségben („közel-külföld”).²³ Ennek értelmében fel kell hagyni a régi, nagy volumenű mobilizációs rendszerrel, kisebb, de professzionálisabb haderőre van szükség.

Az elmúlt évek során több elemzés, cikk, tanulmány is egymillió fő körül adta meg az Oroszországi Fegyveres Erők létszámát. 2013-ban az Oroszországi Számvevőszék szerint 766 ezer katona szolgált a fegyveres erőknél. A 2016-os Military Balance szerint a fegyveres erők létszáma 798 ezer fő volt, az alábbi szerint:²⁴

- szárazföldi erők: 240 ezer fő;
- haditengerészet: 148 ezer fő;
- légi- és űrvédelmi erők: 145 ezer fő;
- stratégiai elrettentő erők: 80 ezer fő;
- légideszanterek: 34 ezer fő;
- különleges műveleti erők: 1 ezer fő;
- támogató erők: 150 ezer fő.

A felsoroltakon kívül közel félmillióan szolgáltak az ország védelmében esetleg szerepet vállaló különböző egységeknél, például határőrség, belügyi egységek. Az országban kétféle olyan tartalékos található, akik az elmúlt öt évben szolgáltak valamelyik haderőnemenél.

A védelmi minisztérium alá tartozó egyenruhások és civilek maximális számát elnöki rendelet szabályozza, amely többször változott az évek során:

²² Ruslan Pukhov: Serdyukov cleans up the Arbat. Moscow Defence Brief, Centre for Analysis of Strategies and Technologies, 2008/1. szám, 7–10.

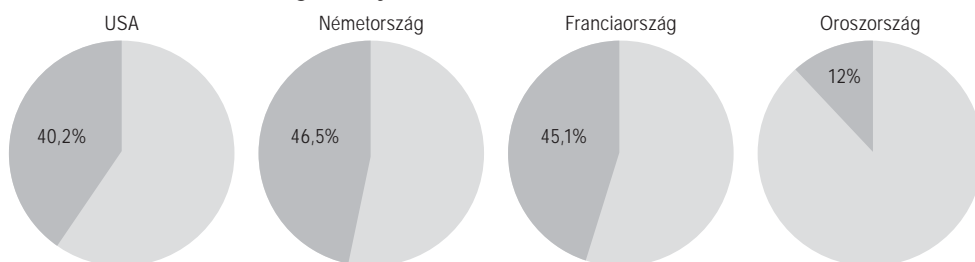
²³ Bagi: i. m.

²⁴ The Military Balance 2016. International Institute for Strategic Studies, 2016, 189–202.

- 2005-ben Putyin 2 020 500 fős létszámot adott meg, ebből 1 134 800 fő volt egyenruhás;
- 2008-ban, a reformok elindulása idején a Medvegyev elnök által kiadott rendelet 1 884 829 főről szólt, ebből egymillió fő volt egyenruhás.

A védelmi minisztérium 2017 elejére igéri a közel 100%-os szint elérését, amelyet a szerződéses katonák számának növelésével terveznek teljesíteni.

A szovjet örökségnél meg kell említeni az alakulatok feltöltöttségének és a tisztek arányának a problémáját. Gyakori volt az olyan alakulatok megléte, melyek sokszor csak a szükségtelen tiszti beosztások fenntartását szolgálták. 2008-ban az Oroszországi Fegyveres Erők létszámának közel harmada tábournoki vagy tiszti rendfokozatban szolgált, miközben rendkívül alacsony volt az altisztek aránya, akik konkrétan a terepen is felelnek a sorállományúakért, és kapocsként szolgálnak köztük és a tisztek között. A modern haderőkben az altisztek az állománynak mintegy a felét teszik ki, míg az oroszországinál még az ötödét sem.²⁵ Ezért a reformok egyik fő célja ennek a torz aránynak a megváltoztatása, az altisztek számának növelése és kiképzésük javítása.



3. ábra Az altisztek aránya az amerikai, a német, a francia és az orosz fegyveres erőknél

Forrás: *Russia Military Personnel*, 2016. <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/personnel.htm> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 20.)

Ahogy az alábbi táblázat is mutatja, a létszámcsökkentés legnagyobb arányban a főtiszteket érinti a 2008-as tervek szerint, míg a legalacsonyabb rendfokozatú tisztek – hadnagyok és főhadnagyok – számát még növelnék is.

1. táblázat: Tisztek és tábournokok létszámának változása Szergyukov tervei szerint

Kategória	2008 (fő)	2012 (fő)	Változás (%)
Tábournok	1 107	886	-20
Ezredes	25 665	9 114	-65
Alezredes	88 687	15 000	-83
Őrnagy	99 550	25 000	-75
Százados	90 000	40 000	-56
Hadnagy, főhadnagy	50 000	60 000	+20

Forrás: Dr. Szenes Zoltán védelempolitikai előadása. *Nemzeti Közszerződési Egyetem, 2015*

²⁵ Globalsecurity 2016.

A haderő strukturális változásai

A létszám mellett azonban több más, a fegyveres erőket alkotó elem száma is csökkent, illetve csökken. Az orosz és előtte a szovjet fegyveres erők egyik legfőbb szervezeti alapja a katonai körzet. A hidegháború végén tizenhat katonai körzet volt a Szovjetunióban. Oroszországban 1998-ban már csak nyolc volt, később a szám hatra csökkent. Egy körzetben minden haderőnem külön parancsnoksággal rendelkezett, bár azok a körzet parancsnoka alá voltak rendelve. A hadműveleti vezetés azonban rendszerint a haderőnemi parancsnokok kezében volt. Ez a többszintű, párhuzamos vezetési lánc rendkívül megnövelte az időt, amíg a legfelsőbb szinten kiadott parancs eljutott a legalsó, a végrehajtó szintig.

2010-ben ismét átszervezték a katonai körzeteket, így lett a hatból négy. Az új katonai körzetek már úgynevezett egyesített stratégiai parancsnokságok (összhaderőnemi parancsnokságok), tehát a katonai körzet parancsnoka gyakorolja a hadműveleti vezetést a területéhez tartozó szárazföldi, légi és haditengerészeti erők felett.²⁶ Ez a struktúra megkönnyíti a nagyobb hadműveletek irányítását, és segíti a különböző haderőnemek együttműködésének koordinálását.

Parancsnoki struktúra a reform előtt	Parancsnoki struktúra a reform után
Katonai körzet↓	↓Katonai körzet
Hadsereg↓	↓Hadtest (esetleg Hadsereg)
Hadosztály↓	↓Dandár
Ezred↓	
Zászlóalj↓	↓Zászlóalj

A Fekete-tengeri Flotta és a 4. Légierő- és Légvédelmi Parancsnokság (továbbiakban LPK) a Déli Körzethez, a 2. LPK a Középső Körzethez, a 3. LPK és a Csendes-óceáni Flotta pedig a Keleti Körzethez tartozik. Kivételt képez az Északi Flotta, amely 2014-ben kikerült a Nyugati Körzet parancsnoksága alól és az új Arktiszi Egyesített Stratégiai Parancsnokság alá került, amelynek hatásköre a Barents- és a Norvég-tengerekre, valamint azok oroszországi partszakaszaira terjed ki. A döntést indokolhatja, hogy a legerősebb flottaként hozzájuk tartozik a haditengerészet atommeghajtású hajóinak kétharmada, továbbá ezen a térségen át vezet egy hosszú, de nyílt út az Atlanti-óceánra és a világtengekerekre.

A nukleáris stratégiai erők (a hadászati rakétacsapatok) nem tartoznak a katonai körzetek parancsnokságához, azok továbbra is közvetlenül a fegyveres erők vezérkara alá vannak rendelve. A szállító légierő és a légideszantcsapatok sem kerültek a körzetekhez, bár utóbbiak néhány egysége ideiglenesen igen. A szállítókapacitás központi kézben tartása illeszkedik ahhoz a koncepcióhoz, hogy szükség esetén az erőket az ország egyik végéből a másikba tudják légi úton, gyorsan átcsoportosítani.

A Hadászati (vagy Stratégiai) Rakétacsapatok a fegyveres erők azon ága, mely a földi indítású interkontinentális ballisztikus rakétákat (ICBM²⁷) kezeli. Ezenfelül a Haditengerészet és a Légi- és Űrvédelmi Erők is rendelkeznek nukleáris fegyverekkel. A nukleáris arzenál korszerűsítése tehát egyszerre érint több haderőnemet is.

²⁶ Barabanov: i. m. 26–27.

²⁷ Intercontinental Ballistic Missile.



4. ábra Oroszország katonai körzetei

Forrás: Az eredeti térképet – <https://www.stratfor.com/image/russias-military-districts> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 20.) – átszerkesztette Somogyi Tamás

Bár a 2014-es katonai doktrínában kevés említést kapnak, a nukleáris erők fejlesztése Sojgu miniszter és Geraszimov vezérkari főnök kijelentései szerint kiemelt prioritásnak számít. A nukleáris arzenál ugyanis öregszik, jelentékeny része még a szovjet időkből származik. A tervek szerint ezeket egy évtizeden belül vonják ki, és helyettük újakat állítanak hadrendbe, bár pl. az ICBM-ek modernizációja már a '90-es évek végén elkezdődött. Cél a fegyverek – adott esetben a hordozóeszközök – hatékonyságának javítása, hogy képesek legyenek áttörni a rakétavédelmi rendszereken. A haditengerészetnél jelenleg a fő ütőerőt képviselő Delta-osztályú tengeralattjárókat cserélik Borej-osztályúakra, melyekből az első 2013-ban állt hadrendbe. További 11 ilyen hajó hadrendbe állítását tervezik még, de addig is korszerűsítik a Delta-osztályúak rakétáit. A légierőnél jelenleg modernizálják a Tu–95MSz és a Tu–160 stratégiai bombázókat. A tervek szerint a Tu–160 2030-ig marad szolgálatban, amikor az annak bázisán fejlesztett újabb generációs PAK–DA²⁸ (szintén Tupoljev) fogja kiváltani.

Megjegyzendő, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia is hosszú távú programban kívánják fejleszteni saját nukleáris erejüket, a tervezett kiadásaik – több mint 1000 milliárd dollár a következő 30 év során – mellett Oroszország lehetőségei eltörpülnek.²⁹ (Folytatás a 2017/4. számban)

²⁸ Perspektivnij aviacionnij kompleksz dalnye aviacii – a hadászati légierő perspektivikus légi komplexuma, vagyis hadászati bombázó-repülőgép.

²⁹ Anthony Rinna: Nuclear weapons, financing and Russia's armed forces reform. British-American Security Information Council. <http://www.basicint.org/blogs/2015/02/nuclear-weapons-financing-and-russias-armed-forces-reform> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 15.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az Oroszországi Föderáció Katonai Doktrínája. Angolul: <https://www.offiziere.ch/wp-content/uploads-001/2015/08/Russia-s-2014-Military-Doctrine.pdf>; oroszul: <http://kremlin.ru/supplement/461>
- Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Stratégiája. Oroszul: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/18iXkR8XLAtxeilX7JK3XXy6Y0AsHD5v.pdf>; angolul: <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>
- Bagi József: *Az Oroszországi Föderáció katonapolitikájának változásai*. Felderítő Szemle, 2008/3. szám. <http://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2008-3.pdf>
- Barabanov, Mikhail (szerk.): *Russia's New Army*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies, Moscow, 2011. http://www.cast.ru/files/book/NewArmy_sm.pdf
- Cyber Security Strategy Documents, NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Tallinn, Észtország. <https://ccdcoe.org/cyber-security-strategy-documents.html>
- Finch, Raymond C., III. *Why the Russian Military Failed in Chechnya*. FMSO, 1996. <http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/yrusfail/yrusfail.htm>
- Gerasimov, Valery: *The Value of Science in Prediction*. Military-Industrial Courier, 2013/8. szám, 3. Oroszul: http://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf
- Magyari Péter: *Vészjelzések jönnek az orosz támadások miatt egész Európából*. <http://444.hu/2016/11/14/veszjelzesek-jonnek-az-orosz-tamadasok-miatt-egesz-europabol>
- Nagy László: *Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínájáról*. Honvédségi Szemle, 2015/3. szám. http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/50852/hsz_2015-3.pdf
- Pukhov, Ruslan: *Serdyukov cleans up the Arbat*. Moscow Defence Brief, Centre for Analysis of Strategies and Technologies, 2008/1. szám.
- Rinna, Anthony: *Nuclear Weapons, financing and Russia's armed forces reform*. British-American Security Information Council. <http://www.basicint.org/blogs/2015/02/nuclear-weapons-financing-and-russias-armed-forces-reform>
- Russia Military Personnel, 2016. <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/personnel.htm>
- Russia Military Strength. www.glopalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=russia
- Sakwa, Richard: *Russian Politics and Society*. Routledge, New York, 2008. http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_2/POLITICS%20AND%20GOVERNMENT%20Russian%20Politics%20and%20Society-.pdf
- Dr. Szenes Zoltán védelempolitikai előadása. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 2015.
- Szilágyi István: *Geopolitika*. Publikon Kiadó, Pécs, 2013.
- The Military Balance 2016. International Institute for Strategic Studies, 2016.
- The Russian Quest for Warm Water Ports. <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/warm-water-port.htm>
- <http://www.matud.iif.hu/2011/11/10.htm>
- <http://www.stratfor.com/image/russias-military-districts>
- www.gallup.com

AJÁNLOTT IRODALOM

Az Oroszországi Föderáció Alkotmánya. <http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm>

Az Oroszországi Föderáció Tengeri Doktrínája. <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twaqjftS5yrIZUVTJan77L.pdf>

Gressel, Gustav: *Russia's Quiet Military Revolution, and What it Means for Europe*. European Council on Foreign Relations http://www.ecfr.eu/page/-/Russias_Quiet_Military_Revolution.pdf

Négyesi Áron: *Az orosz haderőreformok eredményei a haderő-szervezet és a személyi állományok tekintetében*. Biztonságpolitika, 2013. 06. 04. <http://biztonsagpolitika.hu/publikaciok-2013/negyesi-aron-az-orosz-haderoreformok-eredmenyei-a-hadero-szervezet-es-a-szemelyi-allomany-tekinteteben-2013-junius-4>

Russian Defence Policy. <https://russiandefpolicy.blog/2013/10/31/766055/>

Szárnyaszegett sas – avagy Oroszország nagyhatalmisága és a védelmi reformok V. http://katpol.blog.hu/2014/03/19/szarnyaszegett_sas_avagy_oroszorszag_nagyhatalmisaga_es_a_vedelmi_reformok_v